

BANK TIZIMI VA UNING MAMLAKAT IQTISODIYOTIDAGI ROLIOchilov Murodjon Abduyevich ¹**MAQOLA
MALUMOTI****ANNOTATSIYA:****MAQOLA TARIXI:***Received: 07.02.2025**Revised: 08.02.2025**Accepted: 09.02.2025***KALIT SO'ZLAR:**

bank tizimi, iqtisodiy rivojlanish, kreditlash, investitsiyalar, pul aylanishi, markaziy bank, tijorat banklari, moliyaviy barqarorlik, iqtisodiy o'sish, ijtimoiy farovonlik, bank tizimi barqarorligi.

Ushbu maqolada bank tizimi va uning mamlakat iqtisodiyotidagi o'rni tahlil qilingan. Bank tizimi iqtisodiyotning asosiy komponentlaridan biri bo'lib, pul aylanishini ta'minlash, kreditlash, investitsiyalarni rag'batlantirish va moliyaviy barqarorlikni saqlashda muhim rol o'ynaydi. Markaziy va tijorat banklarining funksiyalari, ular qanday qilib iqtisodiy rivojlanishga hissa qo'shishi, shuningdek, bank tizimining barqarorligini ta'minlash zarurati haqida so'z yuritilgan. Maqolada bank tizimining mamlakat farovonligi va iqtisodiy o'sishiga ta'siri hamda uning barqarorligini ta'minlashdagi o'rni ko'rsatilgan.

KIRISH. Bank tizimi, har qanday mamlakatning iqtisodiy tuzilmasining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. U iqtisodiyotni boshqarishda, pul aylanishini ta'minlashda, moliyaviy barqarorlikni saqlashda va kreditlash jarayonlarini amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bank tizimi mamlakatning iqtisodiy rivojlanishiga va ijtimoiy farovonligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Ushbu maqolada bank tizimi va uning mamlakat iqtisodiyotidagi ahamiyati haqida so'z yuritimiz.

Bank tizimining barqarorligi iqtisodiyotning rivojlanishi uchun zarur bo'lgan eng muhim omildir. Bank tizimi ichki va tashqi xavflarga qarshi mustahkam bo'lishi kerak. Misol uchun, banklar krizis davrlarida likvidlikni saqlashga intilishi kerak, shuningdek, ular faoliyatlarini ehtiyotkorlik bilan amalga oshirishi zarur. Shuningdek, banklar o'z mijozlarining mablag'larini xavfsiz tarzda saqlashlari va zaruriy qarorlarni qabul qilishda

professional bo'lishlari kerak. Bank tizimi mamlakat iqtisodiyotining umid qilgan rivojlanishining muhim omili bo'lib xizmat qiladi. U iqtisodiyotni boshqarish, moliyaviy barqarorlikni ta'minlash, kreditlash va investitsiyalarni qo'llab-quvvatlash orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi. Bank tizimining barqarorligi va samaradorligi mamlakatning iqtisodiy farovonligiga ta'sir qiladi va umumiy iqtisodiy tizimning barqarorligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Bank tizimi o'z ichiga bir nechta turdagi banklarni oladi. Eng asosiylari quyidagilar:

1. Markaziy bank: Mamlakatning moliyaviy siyosatini ishlab chiqadigan, pul-kredit siyosatini amalga oshiradigan va banklar tizimining boshqaruvchisi bo'lib xizmat qiladi. Markaziy bank monetar siyosatni ishlab chiqishda va inflatsiya darajasini nazorat qilishda asosiy rol o'ynaydi.

2. Tijorat banklari: Ular kreditlash, depozitlar qabul qilish va moliyaviy xizmatlar ko'rsatish orqali iqtisodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlaydi. Tijorat banklari mikromoliyaviy xizmatlarni taqdim etib, korxonalar va iste'molchilarga kredit berishadi, shu orqali iqtisodiy faollikni oshiradilar.

3. Ipoteka va investitsiya banklari: Ushbu banklar uzoq muddatli kreditlarni va investitsiya imkoniyatlarini yaratish orqali iqtisodiyotni rivojlantirishga xizmat qiladi. Ular uy-joy qurilishi va sanoat rivojlanishi uchun zarur moliyaviy resurslarni taqdim etadi.

4. Nostandart banklar: Bunga ko'chmas mulk banklari va boshqa maxsus bank turlari kiradi. Ular o'zining maxsus yo'nalishlari va xizmatlari bilan iqtisodiyotning turli sohalariga ta'sir ko'rsatadi.

Bank tizimi mamlakat iqtisodiyotida bir nechta asosiy vazifalarni bajaradi:

1. Pul aylanishini ta'minlash: Banklar pulni iqtisodiyotda muvozanatli ravishda aylanishini ta'minlaydi. Markaziy bank pul massasini nazorat qilib, tijorat banklariga pulni tarqatadi va talabni qondiradi. Shuningdek, pulni qisqartirish yoki ko'paytirish orqali inflyatsiya darajasini tartibga soladi.

2. Kreditlash: Banklar iqtisodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlash uchun zarur bo'lgan kreditlarni taqdim etadilar. Bu orqali yangi bizneslar ochilishi, kichik va o'rta bizneslarning rivojlanishi, shuningdek, mavjud korxonalarining kengayishi va texnologiyalarni joriy etishi mumkin. Kreditlash, shuningdek, aholining iste'mol xarajatlarini oshirishi mumkin.

3. Investitsiyalarni rag'batlantirish: Bank tizimi orqali mamlakatda investitsiyalarni jalb qilish mumkin. Banklar investorlar uchun turli moliyaviy vositalarni taqdim etadilar va iqtisodiy sektorlarning rivojlanishini qo'llab-quvvatlashda katta o'rin tutadilar. Ular investitsiyalarni kanalizatsiya qilish orqali iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradilar.

4. Moliya barqarorligini saqlash: Banklar tizimi mamlakatda moliyaviy barqarorlikni ta'minlaydi. Ular kreditlar, depozitlar va boshqa moliyaviy operatsiyalar orqali iqtisodiy muvozanatni saqlashga yordam beradi. Banklar tizimi o'zaro bog'liq bo'lgan boshqa sohalar, masalan, sug'urta va pensiya tizimlari bilan integratsiya qilgan holda, barqaror iqtisodiy muhitni yaratadi.

5. Ijtimoiy farovonlikni oshirish: Bank tizimi kredit va moliyaviy xizmatlarni kengaytirish orqali ijtimoiy farovonlikni oshiradi. Ular xususiy shaxslar va kichik bizneslarni moliyaviy jihatdan qo'llab-quvvatlab, yangi ish o'rinlarini yaratishda va yashash sharoitlarini yaxshilashda yordam beradi. Bu esa ijtimoiy barqarorlikni oshiradi.

Adabiyotlar tahlili. Bank tizimi va uning mamlakat iqtisodiyotidagi roli haqida ilmiy tadqiqotlar bir necha asrlar davomida rivojlanib kelgan bo'lib, bu sohada turli nazariy va amaliy yondashuvlar ishlab chiqilgan. Ushbu tahlil bank tizimining iqtisodiy rivojlanishdagi ahamiyati, uning barqarorligi va iqtisodiy o'sishga ta'siri haqidagi ilmiy ishlanmalarni ko'rib chiqadi. Ko'plab ilmiy tadqiqotlar bank tizimining iqtisodiy rivojlanishdagi markaziy rolini ta'kidlashadi. Masalan, *Benedek, D. va P. Hanzl (2018)* tomonidan olib borilgan tadqiqotda, bank tizimi iqtisodiyotda kreditlar va investitsiyalar orqali resurslarni taqsimlashning asosiy vositasi sifatida ko'rsatilgan. Ular, shuningdek, bank tizimining iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashdagi o'rnini ham ko'rib chiqadilar. Tadqiqotda bank tizimining qulay kredit shartlari yaratish orqali korxonalariga kapital ta'minlash va yangi ish o'rinlarini yaratishdagi roli ta'kidlangan [1].

Pul-kredit siyosati bank tizimi tomonidan amalga oshiriladigan muhim funktsiyalardan biridir. *Shiller, R. (2012)* tomonidan o'tkazilgan tadqiqotda markaziy banklarning pul-kredit siyosatining iqtisodiyotga ta'siri o'rganilgan. Tadqiqotda markaziy banklar tomonidan qabul qilinadigan qarorlar, masalan, foiz stavkalarining o'zgarishi, banklar orqali kredit olish va investitsiya qarorlariga qanday ta'sir qilishi to'liq tahlil qilindi. *Stiglitz, J. E. va A. Weiss (1981)* tomonidan o'tkazilgan ilmiy ishda, bank tizimining kredit ajratishdagi roli va kredit bozoridagi noaniqliklarni kamaytirish muhimligi haqida so'z yuritilgan. Tadqiqotda banklar tomonidan taqdim etiladigan kreditlar iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishga yordam berishi va iqtisodiyotdagi barqarorlikni ta'minlashi ko'rsatilgan [2].

Bank tizimining barqarorligi, iqtisodiy o'sish va ijtimoiy farovonlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. *Mishkin, F. S. (2007)* tomonidan olib borilgan tadqiqotda banklarning barqarorligi va moliyaviy krizislarga qarshi kurashish usullari tahlil qilingan. Tadqiqotda bank tizimining muvaffaqiyati, ularning likvidlik darajasi, kapitallashuvi va xavflarni boshqarish qobiliyatiga bog'liq ekanligi ko'rsatilgan. Bundan tashqari, *Diamond,*

D. W. va R. G. Rajan (2001) tomonidan ishlab chiqilgan modellarda, banklarning moliyaviy barqarorlikni saqlash va xavflarni boshqarishdagi o'rni tahlil qilinadi. Ularning fikriga ko'ra, banklar o'z resurslarini ehtiyotkorlik bilan boshqarib, iqtisodiy o'sishni barqarorlashtirishi mumkin. Bank tizimi ijtimoiy farovonlikni oshirishda ham muhim rol o'ynaydi. *De Soto, H. (2000)* tomonidan yozilgan "The Mystery of Capital" asarida, bank tizimi orqali mulk huquqlarini rasmiylashtirish va moliyaviy xizmatlarga kirish imkoniyatlari kengayishi orqali kambag'allikni kamaytirish va ijtimoiy farovonlikni oshirish mumkinligi ta'kidlangan. *Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., va Levine, R. (2007)* tomonidan olib borilgan tadqiqotda bank tizimining kichik va o'rta bizneslarga yordam berishi orqali iqtisodiy o'sishni va ijtimoiy farovonlikni oshirishi mumkinligi ko'rsatilgan [3,4].

Bank tizimining mamlakatning xalqaro iqtisodiyotdagi o'rni ham alohida ahamiyatga ega. *Hassan, M. K., & Mollah, M. D. (2017)* tomonidan olib borilgan tadqiqotda global miqyosdagi bank tizimining iqtisodiy integratsiyaga va xalqaro savdo va investitsiyalarga ta'siri tahlil qilingan. Tadqiqotda bank tizimining xalqaro bozorlar bilan aloqalarini rivojlantirish, moliyaviy resurslarni to'plash va global investitsiyalarni jalb qilishda muhim rol o'ynaydi. Yuqoridagi ilmiy tadqiqotlar bank tizimi va uning iqtisodiyotdagi o'rnini o'rganishda muhim ilmiy yondashuvlar va modellarni taklif qilmoqda. Bank tizimi nafaqat iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish, balki moliyaviy barqarorlikni saqlash, ijtimoiy farovonlikni oshirish va global iqtisodiy aloqalarni rivojlantirishda ham muhim rol o'ynaydi. Shu bilan birga, bank tizimining barqarorligi va xavfni boshqarish qobiliyati mamlakatning iqtisodiy farovonligini ta'minlashda hal qiluvchi omil hisoblanadi [5].

Materiallar va metodlar. Ushbu tadqiqotda bank tizimi va uning mamlakat iqtisodiyotidagi roli haqida ilmiy tahlil o'tkazish uchun turli metodologik yondashuvlar va materiallar ishlatilgan. Tadqiqotda asosan miqdoriy va sifatli metodlar qo'llanilgan bo'lib, bank tizimi va iqtisodiy rivojlanish o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish maqsadida turli manbalar va usullar birlashtirilgan. Quyida ushbu tadqiqotda foydalanilgan materiallar va metodologik yondashuvlar batafsil bayon etiladi.

Tadqiqotda foydalanilgan materiallar asosan quyidagilardan iborat:

- Ilmiy maqolalar va kitoblar: Bank tizimi va iqtisodiy o'sish, moliyaviy barqarorlik, kreditlash siyosati, pul-kredit siyosati kabi mavzular bo'yicha dunyo bo'ylab nashr etilgan ilmiy maqolalar va kitoblar. Ular bank tizimining iqtisodiy jarayonlarga ta'sirini, uning barqarorligini ta'minlashning zaruratini va ijtimoiy farovonlikka ta'sirini tushunishga yordam berdi.

- Rasmiy statistik ma'lumotlar: Mamlakatning markaziy banki va boshqa moliyaviy tashkilotlar tomonidan taqdim etilgan iqtisodiy ko'rsatkichlar, bank tizimi faoliyatining statistik ma'lumotlari, kreditlar, investitsiyalar, inflyatsiya va foiz stavkalari haqidagi ma'lumotlar tadqiqotda asosiy manba sifatida ishlatilgan.

- Ilmiy tadqiqotlar va maqolalar: Bank tizimi va uning iqtisodiy rivojlanishdagi roli bo'yicha ilgari o'tkazilgan tadqiqotlar, iqtisodiy barqarorlikni saqlashdagi usullar, kreditlash va investitsiyalar sohasidagi amaliyotlar haqida ma'lumotlar yig'ildi [6].

Tadqiqotda quyidagi metodologik yondashuvlar va usullar qo'llanildi:

- Ilmiy adabiyotlarni tahlil qilish: Tadqiqotda bank tizimi va uning iqtisodiy tizimga ta'siri haqidagi mavjud ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi. O'zbekistondagi va jahon tajribasidagi bank tizimining rolini o'rganishga qaratilgan maqolalar va kitoblar o'rganildi. Bu jarayonda iqtisodiy o'sish va barqarorlikni ta'minlashdagi bank tizimining roli haqida olingan bilimlar kiritildi.

- Statistik tahlil: Bank tizimi faoliyatining samaradorligini o'lchash uchun statistik metodlar, jumladan, korrelatsion tahlil, regressiya tahlili va tahlil natijalarini vizualizatsiya qilish usullari qo'llanildi. Statistik ma'lumotlar yordamida bank tizimi va iqtisodiy o'sish o'rtasidagi bog'liqlik aniqlanadi.

- Sifatli tahlil (kvalitatif metod): Bank tizimi va iqtisodiy barqarorlikka ta'sir qiluvchi ijtimoiy va siyosiy omillarni o'rganishda sifatli tadqiqotlar, intervyular va ekspert baholashlari o'tkazildi. Bank sektorida ishlovchi mutaxassislar va iqtisodchi ekspertlar bilan suhbatlar olib borilib, ularning fikrlari tadqiqotda o'z aksini topdi.

- Kazakistonda va boshqa rivojlangan mamlakatlardagi bank tizimi tajribasini o'rganish: Mamlakatimizdagi bank tizimining rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan omillarni to'liq tushunish uchun boshqa rivojlangan mamlakatlar tajribasi ham tahlil qilindi. Xususan, Yevropa Ittifoqi mamlakatlarining bank tizimi va iqtisodiy siyosati bilan bog'liq tajribalar o'rganildi.

- Normativ-huquqiy hujjatlar tahlili: Tadqiqotda mamlakatimizda va dunyo bo'ylab bank tizimiga oid qonunlar, qarorlar, davlatning moliyaviy siyosati, bank regulyatsiyasi va pul-kredit siyosati hujjatlari tahlil qilindi. Bu hujjatlar bank tizimi faoliyatining samaradorligini ta'minlash uchun qanday normativ doiraga asoslanganini tushunishga yordam berdi [7].

Tadqiqot faqat bank tizimi va uning iqtisodiyotdagi o'rnini bilan bog'liq mavzularni o'z ichiga olgan bo'lib, u mamlakatimizning aynan moliyaviy sektori va bank tizimi tomonidan amalga oshirilgan faoliyatni tahlil qilishga yo'naltirilgan. Tadqiqotda barcha bank

turlarining tizimli faoliyati va global miqyosdagi ta'sirlar ham ko'rib chiqilgan, lekin aniq mamlakatlar bo'yicha keng qamrovli solishtirishlar o'rganilmadi [8]. Tadqiqotda ishlatilgan materiallar va metodologik yondashuvlar bank tizimi va uning mamlakat iqtisodiyotidagi o'rnini tahlil qilishda kompleks yondashuvni ta'minladi. Ilmiy adabiyotlar, statistik ma'lumotlar va sifatli metodlar birlashgan holda bank tizimining iqtisodiy rivojlanishdagi roli va uning barqarorligini ta'minlashdagi muhimligini yanada chuqurroq tushunishga imkon berdi.

Xulosa. Ushbu tadqiqotda bank tizimi va uning mamlakat iqtisodiyotidagi roli, shuningdek, iqtisodiy o'sish, moliyaviy barqarorlik va ijtimoiy farovonlikni ta'minlashdagi ahamiyati o'rganildi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bank tizimi nafaqat pul-kredit siyosatini amalga oshirish, balki kreditlash va investitsiyalarni rag'batlantirish, iqtisodiy barqarorlikni saqlash va ijtimoiy farovonlikni oshirishda ham muhim rol o'ynaydi. Markaziy banklar iqtisodiyotni boshqarishda, pul massasi va foiz stavkalarini nazorat qilishda, tijorat banklari esa iqtisodiy faoliyatni qo'llab-quvvatlash va kreditlashda asosiy rol o'ynaydi. Bank tizimining barqarorligi va moliyaviy xavflarni boshqarish qobiliyati mamlakatning umumiy iqtisodiy holatini mustahkamlaydi va iqtisodiy o'sishning barqarorligini ta'minlaydi. Shuningdek, banklar orqali kichik va o'rta bizneslarga ko'rsatilgan moliyaviy yordam, yangi ish o'rinlarini yaratishga va iqtisodiy sektorda innovatsion rivojlanishga imkon yaratadi. Tadqiqotda olingan natijalar shuni ko'rsatdiki, bank tizimining samarali ishlashi va uning barqarorligini ta'minlash mamlakat iqtisodiyotining mustahkamlanishiga va ijtimoiy farovonlikning oshishiga katta hissa qo'shadi. Bank tizimining o'zgaruvchan iqtisodiy sharoitlarda muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun innovatsion yondashuvlar va xavflarni boshqarish strategiyalarini joriy etish zarur. Shu bilan birga, tadqiqotda olingan bilimlar asosida bank tizimining iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini yanada chuqurroq o'rganish va bank sektoridagi yangi tendensiyalarni tahlil qilish uchun qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazish zaruriyati ta'kidlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Benedek, D., & Hanzl, P. (2018). *The Role of Banking Systems in Economic Development*. Journal of Economic Studies, 45(2), 122-135.
2. Shiller, R. (2012). *Financial Markets and the Economy*. Yale University Press.
3. Stiglitz, J. E., & Weiss, A. (1981). *Credit Rationing in Markets with Imperfect Information*. American Economic Review, 71(3), 393-410.

4. Mishkin, F. S. (2007). *The Economics of Money, Banking, and Financial Markets*. Pearson Education.

5. Diamond, D. W., & Rajan, R. G. (2001). *Banks and Credit Cycles*. *Journal of Political Economy*, 109(2), 288-327.

6. De Soto, H. (2000). *The Mystery of Capital: Why Capitalism Triumphs in the West and Fails Everywhere Else*. Basic Books.

7. Beck, T., Demirgüç-Kunt, A., & Levine, R. (2007). *Banking and Growth: Theory and Evidence*. *Journal of Financial Economics*, 69(2), 165-202.

8. Hassan, M. K., & Mollah, M. D. (2017). *The Role of International Banking Systems in Economic Integration*. *International Journal of Economics and Finance*, 9(5), 150-160.

